

Under strecket

Sedan 1918

Vi klarar oss inte utan skandalerna

Att rykten och skvaller omgärdar #metoo-kampanjen behöver inte vara av ondo: diskussionerna handlar inte så mycket om själva händelserna som vad man ska anse om den sortens handlingar. Det "informella pratet" har många baksidor, men är centralt i omförhandlandet av sociala normer.

Så kom till sist förlösningen i fredags i #metoo-kampanjen. Ett erkännande. En av de utpekade mediemännen tog på sig skulden för åtminstone somliga av de sexuella trakasserier mot kvinnor som han hade anklagats för. Det var inte så att vi inte redan visste vad som pågick på några av landets redaktioner, det avslöjades redan i Maja Lundgrens bok "Myggor och tigrar" från 2007. Där blottades vissa mediemäns manschauvinism på ett närmast plågsamt sätt, även där namngivna män.

Det fanns de som försvarade Maja Lundgren i den upphettade kulturdebatt som utlöstes i samband med publiceringen av boken, men det fanns också både kvinnor och män som dömde ut henne som otillräcklig, ja till och med galen. Sara Danius skrev i efterhand: "Numer är det godtagbart att böcker skildrar grov pornografi, sadism och masochism, till och med våldtäkter. Men en sak får man inte göra. Man får inte ge sig på kulturarbetare i kungliga huvudstaden, i synnerhet inte om de sitter på makt. Då blir det liv."

När jag inför min bok "I stormens öga" (2015) undersökte medierade skandaler som kulturellt fenomen intervjuade jag bland andra Maja Lundgren. Hon sade då: "Jag uppfattade det som att det var syftet med drevet, att fördriva mig för att bevara ordningen och försvara äran, vissa mäns ära. /.../ Och jag planerade att flytta utomlands faktiskt. Men jag vill inte riktigt flytta ändå, jag vill bo i Sverige. /.../ Ensam har jag varit tidigare, men [nu var jag] ensam på ett annat sätt, liksom stigmatiserad kanske man kan säga. Brännmärkt. Som någon sorts häxa."

Det är den här särskilda makten, det vill säga upplevelsen av att, som man, vara så pass upphöjd att man blir oantastlig, som har gjort det möjligt att komma undan med sexuella och rykten, oavsett om de äger rum ansikte mot ansikte eller i digitala forum. Antropologen Max Gluckman har beskrivit skvaller som raka motsatsen till det som ofta sägs om den här typen av talakter – att det skulle vara något oönskat, fult, kvinnligt, lågt och till och med syndigt. Han menar i stället att det är en nödvändighet och något man kan vara mer eller mindre skicklig på, där det vilar ett ansvar hos var och en som framför skvallret att balansera och nyansera det. Ordet skvaller har etymologisk koppling till ordet skandal, vilket avslöjar något om dess kraft och potential.

Kampanjen #metoo understryker skandalens relation till traditionella, muntliga kommunikationsformer, så som skvaller och rykten, oavsett om de äger rum ansikte mot ansikte eller i digitala forum. Antropologen Max Gluckman har beskrivit skvaller som raka motsatsen till det som ofta sägs om den här typen av talakter – att det skulle vara något oönskat, fult, kvinnligt, lågt och till och med syndigt. Han menar i stället att det är en nödvändighet och något man kan vara mer eller mindre skicklig på, där det vilar ett ansvar hos var och en som framför skvallret att balansera och nyansera det. Ordet skvaller har etymologisk koppling till ordet skandal, vilket avslöjar något om dess kraft och potential.

I själva verket bör rykten – som ryms inom den bredare kategorin skvaller – som genre betraktas som en form av nyhet som inte *informerar* så mycket som den *orienterar*. Genom att ta del av rykten får människor lättare att finna vägar och agera i omgivningen där de lever och verkar. Diskussionen som utgår från ryktet handlar inte så mycket om själva händelsen, sann eller falsk, som vad man ska anse om händelsen. Ryktet löper eftersom ovetskap om nyheten kunde innebära en form av fara, fysisk eller symbolisk. Man skulle kunna beskriva det som att ryktet har rollen som väckarklocka. Man talar för att veta. Ryktet är därtill beroende av mediernas inställning till det. Dess

Teknologin har ändrat spelreglerna för den publika skammen på ett grundläggande sätt. Foto: Fredrik Sandberg/TT

livslängd och spridning avgörs av om de väljer att tala eller tvärtom upplåta utrymme i sändningar och spalter.

När bokhistorikern Robert Darnton undersöker nyhetsförmedlingen i Paris kring 1700-talets andra hälft sätter han skvallerbyttorna i fokus, det vill säga de *nouvellistes de bouche*, muntliga nyhetsförmedlare, som spred rykten och skandalprat. Den franska huvudstaden sjöd vid den här tiden av ljud, liv och babbel, skriver han. Sånger sjöngs, dikter reciterades, skvaller vandrade från den ena till den andra, rykten spreds och tidningar lästes högt. De professionella skvallerbyttorna höll till såväl inomhus som utomhus och samlade stora skaror som ville höra det senaste om det senaste. I hjärtat av Paris ståtade exempelvis ett stort och vida känt kastanjeträd, Krakowträdet, som man samlades under för att ta del av nyheterna som levererades, eller så träffades man på salonger och kaffehus.

I synnerhet fick man sig skvaller till livs om Ludvig XV och hans följe. Oskyldigt kan tyckas, men i själva verket var det raka motsatsen. Det rörde sig om folkligt förankrade kommunikationsmedel som användes för att ifrågasätta rådande ordning i samhället. Därför fick den franska polisen till uppgift att förhindra det allmänna babblet och ryktesspridningen, eftersom man förstod att det kunde eskalera till skandaler.

Förutom beslagtagning av provocerande skrifter och utdelande av hårda straff för tryckare och utgivare ägnade sig polisen också åt att försöka få tyst på människor. Att det var ett mödosamt och rättsosäkert arbete hindrade inte polisen från att gripa människor för ett brott som kallades *mauvais discours*, alltså dåligt tal. Genom ett tätt nätverk av detektiver samlade polisen in vad vanligt folk talade om i salongerna, i parkerna och på marknadsplatserna, vilket utmynnade i långa, detaljrika rapporter som fick ligga till grund för arresteringarna. Anseende och renommé kunde förstöras om skvaller transformeras till tryckt skrift och såväl rykten som skvaller utgjorde material för maktstrider i rätten vid den här tiden.

När en skandal är i svang spelar de traditionella medierna rollen av *town crier*, men skandalen får, då liksom nu, sin drivkraft från publiken som också avgör dess spridning, intensitet och livslängd – genom det nyfikna och upprörda pratet om den. För om ingen pratar om saken, om ingen svarar på lockropet "Skandal!", ja då dör den.

Kampanjen #metoo och de efterföljande skandal-

betonade avslöjandena och erkännandena lär oss också att beteenden som länge har varit kulturellt sanktionerade påfallande snabbt kan identifieras som förkastliga och skamliga i den digitala, globala eran. Den massiva spridningen av skandaler, skvaller och rykten som idag är möjlig tack vare teknologins utveckling hade sannolikt fått Ludvig XV att drömma mardrömmar. Detta *bruit public* (ungefär "folkets sorl") hörde tätt samman med bildandet av *l'esprit public* (den allmänna opinionen) vilket den franska regimen var medveten om, och fruktade.

Även så kallade *public shaming*-processer, som är närbesläktade med skandalerna, har funnits i sekler. Under 1700-talet fram till de första decennierna av 1800-talet kom de till uttryck genom skampålar, skamstenar som knyts vid fötterna, publika rullningar i tjära och fjädrar och offentliga piskrapp, för att nämna några av många kreativa uttryck. Att gå runt med skyltar om halsen eller skrift i pannan, där brottet offentligt erkändes, var mildare versioner. I det svenska bondesamhället förekom en variant avsedd för så kallade horor, det vill säga kvinnor som hade fått barn utanför äktenskapet och som därför tvingades bära en "horlut", också kallad horluva, på huvudet – en markering av deras brott och låga, sociala ställning.

Under senare delen av 1800-talet och fram till idag har skamstraff av det här slaget successivt fasats ut, men tycks ha fått ett uppsving i den digitala eran, där teknologins räckvidd och snabbhet ändrat spelreglerna för den publika skammen på ett grundläggande sätt. En upphetsad *public shaming*-kampanj på nätet, som oftast har som uttryckligt syfte att försvara "the underdog", kan ända i förskräckelse, det vill säga i en mobbmentalitet som i slutändan riskerar att leda till förstörda liv och karriärer för de personer som drabbas av den kollektiva rättskipningen. Även om syftet med #metoo-kampanjen är gott är det värt att hålla detta i minnet, i synnerhet som namnpubliceringar av utpekade medieprofiler just nu avlöser varandra i sociala medier.

I "De osynliga städerna" (1972) skriver Italo Calvino några rader om de kulturella rekommendationer och gränser som kommuniceras till medborgarna genom de skyltar som trängs i gathörnen: "Andra tecken talar om vad som på något ställe är förbjudet – att färdas med kärror i gränden, att kasta vatten bakom kiosken, fiska med spö från bron. Eller också talar tecknen om vad som är tillåtet – att vattna zebbrorna, spela boccia, bränna släktingars lik." En mycket liten del av det kulturella, reglerande systemet som människor har att förhålla sig till kan kommuniceras genom skyltar, medan en betydligt större del av vår förståelse för gemenskapens förutsättningar och förbehåll sker genom informellt prat, i form av exempelvis skvaller.

Medieskandalen som fenomen är bra på att blottlägga dessa oftast outtalade och känsloreglerade kulturella överenskommelser. Den synliggör det kulturella livets gränser, låter oss undersöka dem genom att prata om dem och tillsammans känna efter. Detta är skandalens själva syfte och funktion. Frågan är om vi klarar oss utan dem.

Hösten 2017 kanske vi kommer att minnas som ett ögonblick då kvinnors sorl blev så högt att det inte längre gick att avfärda, då den allmänna opinionen vände och skulden och skammen till sist riktades åt rätt håll, nämligen mot förövarna, inte mot offren.

Mia-Marie Hammarlin

Docent i etnologi och lektor i medie- och kommunikationsvetenskap vid Lunds universitet
understrecket@svd.se